

ПРИДБАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ТА ФІНАНСОВІ ІНВЕСТИЦІЇ: ВІДМІННОСТІ В ОБЛІКУ

Проведено порівняння операцій із здійснення фінансових інвестицій та придбання підприємств; розроблено алгоритм визначення нормативного регулювання при відображенні зазначених операцій в бухгалтерському обліку

Постановка проблеми. Широкого розповсюдження протягом останніх років в Україні набуло створення холдингових груп, які утворюються за допомогою набуття контролю над іншими підприємствами шляхом придбання їх акцій або часток. Проте питання бухгалтерського обліку таких операцій на даному етапі економічного розвитку залишаються недостатньо врегульованими, що висуває цілий ряд проблем перед практикуючими бухгалтерами – як відобразити здійснені операції в обліку (як придбання підприємства або як здійснення фінансових інвестицій), норм якого П(С)БО дотримуватися.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Одночасне розкриття питань бухгалтерського обліку фінансових інвестицій та операцій з придбання підприємств знайшло відображення в працях таких вчених та дослідників, як Л.А. Вороніна, Г. Уманців, С.Л. Коротаєв, Р. Коршикова, О. Лисенко, Е.В. Москвічева.

Метою дослідження є визначення основних відмінностей при здійсненні фінансових інвестицій та операцій з придбання підприємств, що дозволить провести чіткі межі між даними процесами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розкриваючи економіко-правовий зміст операцій купівлі-продажу підприємств та порівнюючи їх з операціями щодо здійснення фінансових інвестицій, неможливо не торкнутися таких понять, як “майнове право” та “зобов’язальне право”. Під майновим правом С.Л. Коротаєв розуміє право власності на майно підприємства, а саме право володіння, користування і розпорядження цим

майном [2, с. 20]. Проте право власності на майно (за винятком випадків відносно унітарних підприємств) слід чітко відрізнити від зобов’язальних прав, якими володіють засновники (учасники) товариства. Під зобов’язальним правом розуміється права засновників (учасників) товариства за зобов’язаннями, які виникли перед ними у комерційних організацій, засновниками (учасниками) яких вони є [2, с. 21].

Виходячи з цього С.Л. Коротаєв вважає, що продаж підприємства як майнового комплексу може бути здійснений тільки власником (засновником) унітарного підприємства. Всі інші варіанти, в тому числі і випадок, коли рішення про продаж підприємства приймається одночасно всіма його засновниками, слід розглядати як продаж часток засновників в майні юридичної особи [2, с. 58]. Крім того, автор зазначає, що продаж частини підприємства як майнового комплексу може мати місце тільки стосовно філіалів та інших відокремлених структурних підрозділів [2, с. 102]. З описаних автором варіантів випадає така ситуація, як продаж контрольного пакету акцій, отримання якого на практиці та окремими нормативними документами (зокрема П(С)БО 19 “Об’єднання підприємств”) визначається саме як придбання підприємства.

На нашу думку, в умовах значного поширення інтеграційних процесів розгляд права власності виключно як сукупності прав користування, володіння, розпорядження є досить обмеженим. Аналогічно щодо даного питання є позиція проф. Л.А. Вороніної та Е.В. Москвічевої, які вважають, що в сучасних умовах дуже важливе значення має

трактування права власності теорією неоінституціоналістів, відповідно до якої право власності розбивається на “пучок прав”:

– право володіння, тобто виключного контролю над річчю;

– право користування, тобто застосування корисних властивостей речі для себе;

– право управління, тобто право приймати рішення;

– право на дохід, тобто право володіти результатами від використання речі;

– право на безпеку, тобто право на захист від експропріації речі і від шкоди зі сторони зовнішнього середовища;

– право на передачу у спадок;

– право на безстроковість володіння;

– право на відповідальність у вигляді стягнення, тобто можливість передачі речі у заставу або стягнення у погашення боргу;

– право на залишковий характер, тобто право на відновлення порушених прав власності;

– право на заборону шкідливого використання речі [1, с. 36].

Звичайно, що цей перелік прав не є повним і чітко закріпленим, проте він дозволяє побачити, що говорячи про придбання підприємства, обмежитися виключно правами володіння, користування та розпорядження не можна.

Згідно з п. 4 П(С)БО 19 придбання визначається як об'єднання підприємств, в результаті якого покупець набуває контролю над чистими активами та діяльністю інших підприємств в обмін на передачу активів, прийняття на себе зобов'язань або випуск акцій [4]. Таким чином, головна ознака, яка характеризує придбання підприємства, – це отримання контролю, яке цим же нормативним документом визначається як вирішальний вплив на фінансову, господарську і комерційну політику підприємства з метою одержання вигод від його діяльності.

Відразу виникає питання: що приховано за таким терміном, як “вирішальний вплив”? На жаль, П(С)БО 19 відповіді не дає. Можна з впевненістю стверджувати тільки те, що якщо

підприємство володіє понад 50 % акцій іншого підприємства, то інвестор контролює діяльність об'єкта інвестування, що розглядається як дочірнє підприємство (підприємство, що перебуває під контролем материнського (холдингового) підприємства).

Але чи є розмір придбаного пакету акцій єдиним критерієм, що визначає здійснену операцію як придбання підприємства? Згідно Положення “Про холдингові компанії, що створюються в процесі корпоратизації та приватизації” [6] існує можливість визнання контрольним пакет акцій менше 50 %. Рішення про підтвердження наявності контрольного пакету акцій, якщо його розмір менше 50 %, приймає Антимонопольний комітет України з урахуванням конкретних особливостей засновницьких документів і структури статутних капіталів суб'єктів господарювання в порядку, який встановлює даний комітет. Проте виходячи зі змісту зазначеного вище документу, він регулює створення холдингових компаній в процесі корпоратизації та приватизації, тобто стосується насамперед державних підприємств. Щодо підприємств недержавної форми власності, то у вітчизняному законодавстві ознаки вирішального впливу або контролю відсутні. Цього не можна сказати про інший рівень контролю – суттєвий вплив, який визначений п. 3 П(С)БО 12 “Фінансові інвестиції” як повноваження брати участь у прийнятті рішень з фінансової, господарської та комерційної політики об'єкта інвестування без здійснення контролю цієї політики. Свідченнями суттєвого впливу, зокрема, можуть бути:

1) володіння двадцятьма або більше відсотками акцій (статутного капіталу) підприємства;

2) представництво в раді директорів або аналогічному керівному органі підприємства;

3) участь у прийнятті рішень;

4) взаємообмін управлінським персоналом;

5) забезпечення підприємства необхідною техніко-економічною інформацією [3].

В літературі наводяться умови встановлення контролю або визнання

дочірнього підприємства: основне товариство має переважну участь в статутному капіталі дочірнього, або існує договір, за яким основне товариство може давати дочірньому вказівки, обов'язкові для виконання, або основне товариство має іншу можливість визначати рішення, які приймаються дочірнім товариством, що в свою чергу призводить до наступних юридичних наслідків:

– солідарної відповідальності основного товариства за зобов'язаннями дочірнього, якщо зобов'язання виникли в результаті обов'язкових для виконання вказівок;

– субсидіарної відповідальності основного товариства за боргами дочірнього, якщо мало місце банкрутство дочірнього за вини основного [9, с. 40].

Таблиця 1. Порівняльна характеристика придбання підприємств та здійснення фінансових інвестицій

Ознаки	Придбання підприємства		Здійснення фінансових інвестицій
	з подальшою ліквідацією	поглинання	
Організаційно-правова форма правонаступника	Не змінюється		
Майнові права та зобов'язання	Підприємство-покупець набуває майнових прав, які передані за договором купівлі-продажу (в т.ч. прав вимог). Кредиторська заборгованість може або переходити до підприємства-покупця за домовленістю сторін, або відшкодовується власниками підприємства, яке продається, за рахунок виручки від продажу	Всі майнові права і зобов'язання підприємства, яке поглинається, залишаються за ним	Підприємство-інвестор не отримує жодних майнових прав та зобов'язань об'єкта інвестування
Розмір статутного капіталу юридичної особи- правонаступника	Статутний капітал підприємства-покупця (інвестора) не змінюється		
Розподіл контролю між учасниками (право контролю над чистими активами)	Контроль отримує підприємство-покупець		Підприємство-інвестор не отримує контролю над чистими активами об'єкта інвестування
Учасники (власники)	Чисельність та склад підприємства-покупця не змінюється		

Таким чином, основна відмінність між придбанням підприємств та здійсненням фінансових інвестицій полягає у встановленні контролю.

Відповідно до ГААП та МСФЗ всі інвестиції можна поділити на три групи:

1) інвестиції, які не дають ні впливу, ні контролю над підприємством, яке інвестується:

– інвестиції в цінні папери, які не мають ринкової вартості;

Проте на законодавчому рівні такі умови не затверджені, а значить і чіткої межі між дочірнім та асоційованим підприємствами не встановлено. Адже згідно п. 4 П(С)БО “Звіт про фінансові результати” асоційованим є те підприємство, на яке інвестор має суттєвий вплив і яке не є дочірнім або спільним [5]. І в даному випадку мова йде вже не про придбання підприємства, а тільки про здійснення фінансових інвестицій. Питання встановлення меж між даними процесами є досить важливим для бухгалтерського обліку, оскільки різнитимуться методи обліку інвестицій.

Основні відмінності між придбанням підприємств (яке в ході операції ліквідується або поглинається¹) та здійсненням фінансових інвестицій наведено в таблиці 1.

– інвестиції в цінні папери, які мають ринкову вартість;

2) інвестиції, які дають вплив, але не дають контролю;

¹ В нашому дослідженні під поглинанням розуміємо форму придбання підприємств, яка передбачає, що підприємство, яке купує, придбає контрольний пакет акцій, а підприємство, яке купують, стає дочірнім

3) інвестиції, які дають і вплив, і контроль [8, с. 208-209].

Залежно від того, до якої групи належить інвестиція, різняться порядок їх обліку та відображення у фінансовій звітності (див. рис. 1).

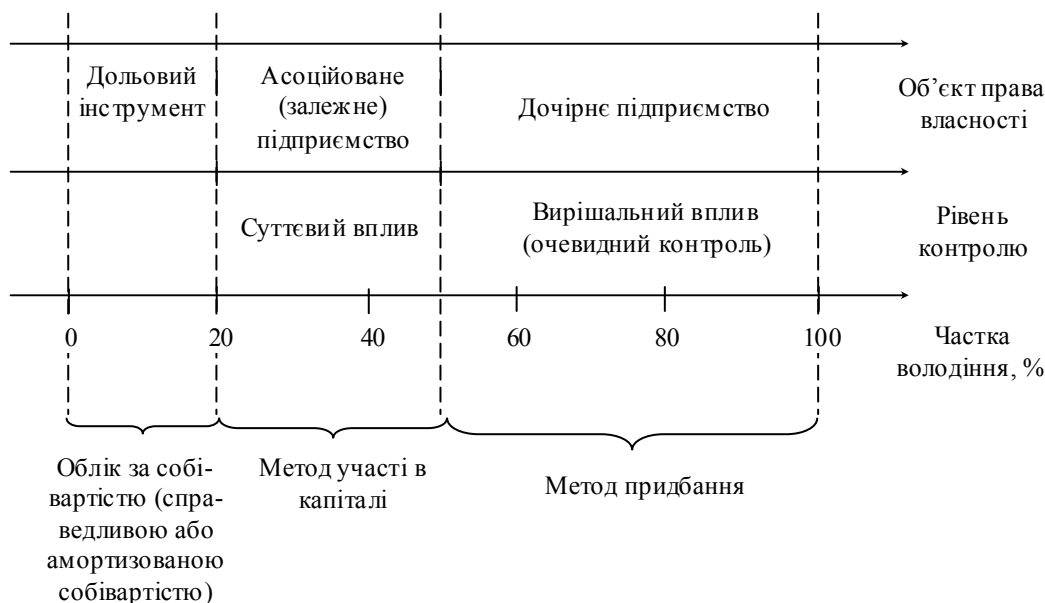

Рис. 1. Варіанти здійснення фінансових інвестицій і їх вплив на бухгалтерський облік

Метод, який використовується для обліку інвестицій, залежить від рівня впливу або контролю, який інвестор може здійснювати над об'єктом інвестування. Рівень впливу – це головний фактор, що визначає або інвестор і об'єкт інвестування будуть представляти консолідовану фінансову звітність, або інвестор буде показувати інвестиції в його балансі, використовуючи метод обліку за собівартістю (справедливою вартістю, амортизованою собівартістю) або метод участі в капіталі [10, с. 50].

Метод участі в капіталі використовується у тому випадку, коли інвестор здійснює суттєвий вплив на операційну та фінансову політику об'єкта інвестування і консолідація не притаманна. Метод участі в капіталі використовується найбільш часто, коли одне підприємство володіє між 20 і 50 % загальних активів іншого підприємства [10, с. 51]. Проте це не є обов'язковою вимогою. Так, наприклад, стандарт Комісії з цінних паперів в Бразилії є аналогічним до МСФЗ, передбачаючи, що інвестиції в дочірні підприємства не обов'язково повинні бути значними для того, щоб застосовувався метод участі в акціонерному капіталі. Разом з тим

відмінність тут в тому, що стандарти Комісії з цінних паперів в Бразилії передбачають, що метод участі в акціонерному капіталі може застосовуватися у випадку всіх асоційованих підприємств з мінімум 10-відсотковими інвестиціями до капіталу підприємства, в той час як МСФЗ визначає, що він може застосовуватися, коли частка участі в акціонерному капіталі, що дає право голосу, складає мінімум 20 % [7, с. 20].

За наявності контролю в консолідованій звітності групи необхідно показувати економічні ресурси дочірнього підприємства. Тобто необхідним є метод повної порядкової консолідації дочірнього підприємства для достовірного відображення звітності групи.

Залежно від того, як буде класифікуватися операція – придбання підприємства чи здійснення фінансових інвестицій, відрізнятимуться і дії бухгалтера, який при виконанні своїх функціональних обов'язків щодо даного об'єкту обліку буде користуватися або П(С)БО 19, або П(С)БО 12 (див. рис. 2).

Перешкодою щодо визнання здійснених операцій як придбання підприємств може стати відсутність чітких ознак контролю, які, на нашу думку, необхідно закріпити законодавчо.

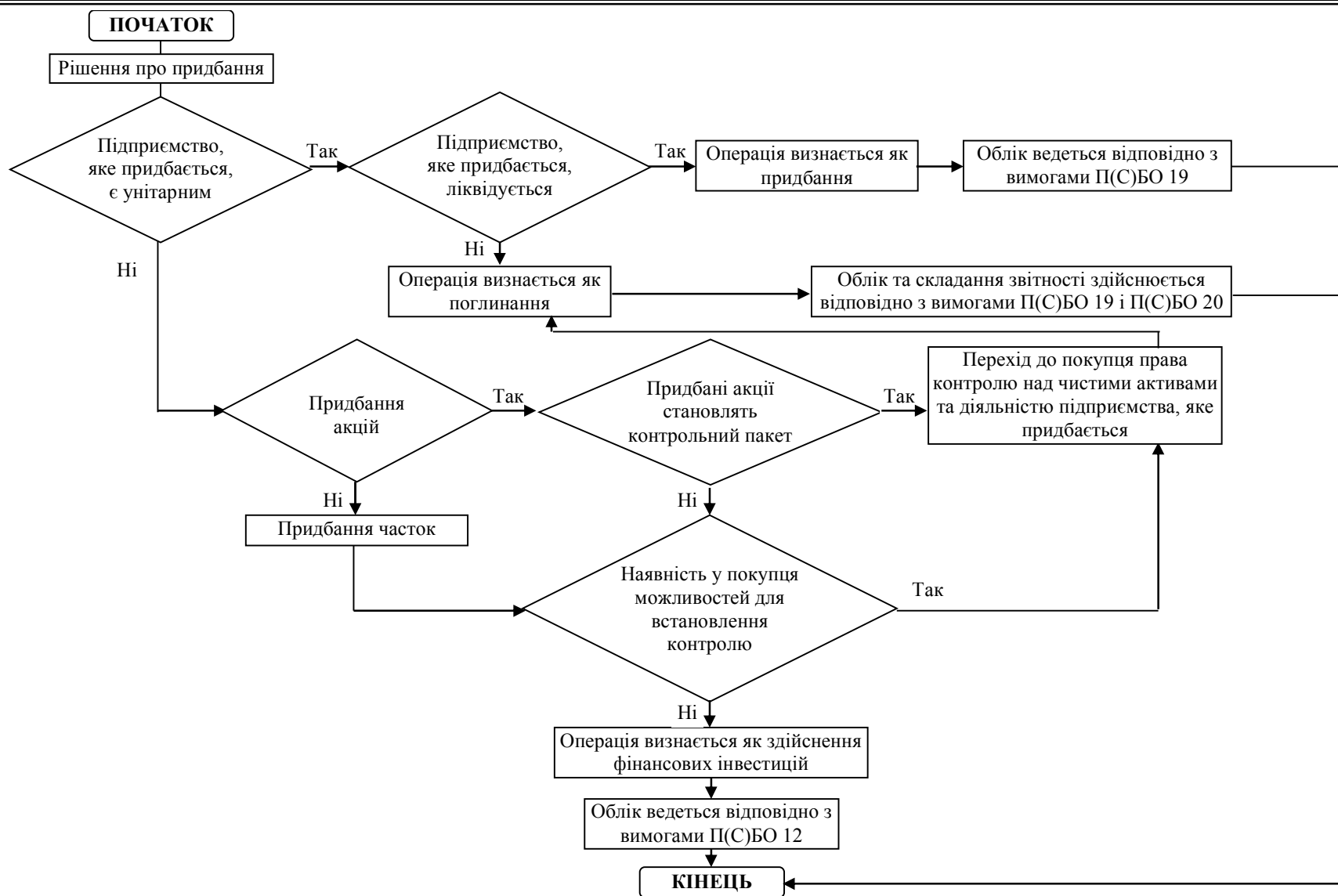

Рис. 2. Алгоритм визначення нормативного регулювання обліку операцій з придбання підприємств та здійснення фінансових інвестицій

Висновки та перспективи подальших досліджень. В ході проведеного дослідження ми дійшли наступних висновків:

1) не можна ототожнювати операції зі здійснення фінансових інвестицій та придбання підприємств. Не зважаючи на те, що при поглинанні підприємства покупець у себе в обліку буде використовувати рахунки фінансових інвестицій, методи їх обліку будуть відрізнятися;

2) з метою встановлення чітких меж між придбанням підприємств та здійсненням фінансових інвестицій необхідним є закріплення на законодавчому рівні, зокрема в П(С)БО 19, ознак визнання контролю.

Список використаної літератури:

1. *Воронина Л.А., Москвичева Э.В.* Консолидация в условиях теории транзакционных издержек и теории прав собственности // *Международный бухгалтерский учет.* – 2006. – № 6 (90). – С. 34-39.

2. *Коротаев С.Л.* Бухгалтерский учет имущества и обязательств коммерческих организаций в условиях трансформации отношений собственности: теория, методология, методики: Монография / С.Л. Коротаев. – Мн.: Изд. центр БГУ, 2005. – 326 с.

3. П(С)БО 12 “Фінансові інвестиції”, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 26.04.00 р. № 91.

4. П(С)БО 19 “Об’єднання підприємств”, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 07.07.99 р. № 163.

5. П(С)БО 3 “Звіт про фінансові результати”, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31.03.99 р. № 87.

6. Положення “Про холдингові компанії, що створюються в процесі корпоратизації та приватизації”, затверджене Указом Президента України від 11.05.94 р. № 224/94.

7. Совет ООН по торговле и развитию. Обзор вопросов практического применения МСФЗ, тематическое исследование на примере Бразилии // *Школа професійного бухгалтера.* – 2007. – № 2 (74). – С. 13-18.

8. *Соловьева О.В.* МСФО и ГААП: учет и отчетность. – М.: ИД ФБК-ПРЕСС, 2004. – 328 с.

9. *Янковенко Д.А., Бодров Ю.А.* Корпоративный бухгалтерский учет в холдинговых группах // *Бухгалтерский учет.* – 2003. – № 16. – С. 40-43.

10. *Baker, Richard E.* Advanced financial accounting / Richard E. Baker, Valdean C. Lembke, Thomas E. King. – 6th ed. – 2005. – 1142p.

ТОМАШЕВСЬКА Ірина Леонідівна – аспірант кафедри бухгалтерського обліку і контролю Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:

- облік і контроль операцій з купівлі-продажу підприємства;
- організація бухгалтерського обліку